

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויקהל, תשפ"ד, מספר 1560

הנמדד, הנספר והעיקר

יונה בר-מעוז

מבנה השולחן הוא פשוט, ולא יהיה לאומנים קשה לבנותו. אלא, שכאשר משווים בין מידות השולחן לבין ייעודו, מתעוררת בעיה לא קלה. על השולחן צריך לשים את לחם הפנים, כפי שנאמר בספר ויקרא כד-ה: ו: "ולקחת סלת ואפית אתה שתיים עשרה חלות שני עשרונים יהיה החלה האחת. ושמית אותם שתיים מערכות שש המערכת על השלחן הטהור לפני ה". אבל מידותיו של השולחן, "אמיתם ארכו ואמה רחבו"³, מתאימות יותר לשתיים עשרה לחמניות, ולא לשתיים עשרה כיכרות לחם, שכל אחת מהן שוקלת קרוב ל-4 ק"ג.⁴ לפי הברייתא של מלאכת המשכן, הורכב מבנה מסובך מסביב לשולחן, שהיה אמור לפתור את הבעיה הזו, ולפי בבלי מנחות צז ע"א נזכרו חלקיו בפסוק ו'עשית קערותיו וכפתיו וקשותיו ומנקיותיו אשר יסך בהן זהב טהור תעשה אתם" (שם' כה:כט).⁵ בין כך ובין כך לא פורשו מידותיהם של החלקים, ואין הנחיה מפורשת כיצד להשתמש בהם.

גם המבנה של מזבח הקטורת פשוט,⁶ ולא תהיה לאומנים בעיה לייצר אותו, אך כבר בתקופת המדבר ברור שהמזבח אינו העיקר, ואפשר לכפר על העם בעזרת הקטורת בלבד (במ' יז:טו).⁷ אלא שההוראות להכנת הקטורת אינן ברורות דיין. המשפטים המתארים את עשיית הקטורת (שם' ל:לו-לז) מכילים מילים מיותרות או שמשמען מעורפל ומקשה על הבנת הנושא. בהנחה שאנו מבינים את המילה "סמים", הנזכרת בפעם הראשונה כמתארת את הקבוצה שאליה משתייכים "נטף וישחלת ויחלבה", מה צורך יש להזכירה שוב לאחר הפרטים שנכללים בה, אלא אם כן התורה רוצה למסגר בדרך זו את הפרטים, כדי לומר שה"לבה" הנזכרת אחר כך אינה בכלל הסמים. ושאלות נוספות: למי מכון הפועל בלשון זכר יחיד,

בשמות פרק כ"ה ניתנות הוראות לבניית הכלים שעתידים לעמוד במשכן אוהל מועד: ארון העדות, שולחן הפנים ומנורת המאור. בהתרשמות ראשונה בולט הפירוט המדויק של מידות הכלים והחומרים שיש להשתמש בהם, אך במבט מעמיק יותר נראה שחסרים פרטים משמעותיים מאוד, וגם תיאור הביצוע בפרשתנו, בפרק ל"ז, אינו מסייע להשלמת התמונה.

תיאור הארון מציג לנו רק את חלקו התחתון, התיבה שבה תונח העדות. בשלב זה איננו יודעים מה טיבה, אך סביר להניח שכאשר היא תונח בארון ייאמר לנו מה היא,¹ אך הכפורת המכסה את הארון היא בגדר תעלומה. יודעים אנו מה אורכה, מה רוחבה וממה היא עשויה, אך לא ניתנה מידת גובהה, ואי הבהירות הגדולה מזאת היא כאשר מצוים לשים עליה כרובים: נאמר שהם עשויים מקשה זהב, אך מה הם הכרובים? ובאיזו מידה הם עשויים? חוקרי המקרא מפנים את קוראיהם לעדויות ארכיאולוגיות ממסופוטמיה, אך האם האומנים בעם ישראל, שזה עתה יצאו ממצרים, ראו במו עיניהם דמות כזאת? כנראה שהכרובים היחידים שהיו ידועים להם הם מהסיפור על גירוש אדם וחווה מגן עדן: "וישכן מקדם לגן-עדן את-הפרבים" (בר' ג:כד), אך איש מהאומנים, עושי כלי המשכן, לא ראה אותם, וכמובן שאיש מהם לא הכיר את התיאור שנתן יחזקאל!

לכאורה שונה הדבר במלאכת המנורה. האומנים ראו ודאי מנורות בעלות קנה אחד או קנים רבים, ולא היה צורך לפרש להם גם את המונחים כפתור, גביע ופרח, עיטורי המנורה, אלא רק לציין את מספרם. בכל זאת התורה מעידה שהיה צורך להראות למשה דגם של המנורה: "וזה מעשה המנורה מקשה זהב עד ירכה עד פרחיה מקשה הוא כמראה אשר הראה ה' את-משה כן עשה את המנורה" (במ' ח:ד).²

* יונה בר-מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובמחלקה ללימודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל "מקראות גדולות הכתר" שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

* המאמר מוגש כמתנת יום הולדת לתמר וינברנד, נכדת דודי הרב שאול הכהן ז"ל, ילידת ל' באדר א'. ימלא ה' כל משאלות ליבה לטובה.

1 ואכן, נלמד לדעת שיש עדות כתובה על לוחות האבן: "ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע א-להים" (שם' לא:יח). גם בלוחות השניים נאמר: "ויאמר ה' אל-משה פסל-לך שני-לחת אבנים כראשונים וכתבתי על-הלחת את הדברים אשר היו על-הלחת הראשונים אשר שברתי" (שם' לד:א). עדות זאת הושמה בארון: "ויקח ויתן את העדת אל-הארון וישם את הבדים על הארון ויתן את הכפרת על הארון מלמעלה" (שם' מ:כ).

2 משה ראה גם את כל הכלים הנחוצים להדלקת המנורה, כפי שנדרש ממנו לכתחילה: "כפר זהב טהור יעשה אתה את כל הכלים האלה. וראה ועשה פתבניות אשר אתה מראה בהר" (שם' כה:לט-מ). המדרש (תנחומא שמיני ח ועוד) מפרש שמשה נתקשה בעשיית המנורה, שכן היה

צורך להראות אותה למשה לפחות פעמיים (בנוסף לאותן פעמים שבהם היא נכללה בכלל כלי המשכן שהוראו לו). לעומת זאת, לפי מדרש במדבר רבה טו, י, בצלאל לא התקשה כלל בעשייתה.

3 שם' כה:כג וכן לז: י. אף אם האמה היא בת 6 טפחים כשיטת ר' מאיר, ולא רק 5 טפחים כשיטת ר' יהודה. שתי השיטות נזכרות לראשונה בפרק ו בברייתא של מלאכת המשכן, ויש פירוט נוסף בבבלי מנחות צז ע"א.

4 שהם שני עשרונים.
5 וכך מפרש התלמוד: "קערותיו" אלו דפוסין, 'כפותיו' אלו בזיכין, 'קשותיו' אלו סגיפין, 'ומנקיותיו' אלו קנים, 'אשר יסך בהן' שמשככין בהן את הלחם. הסבר זה הוא בניגוד לפשט הכתוב. כפי שפירש קאסוטו (פירוש על ספר שמות, ירושלים תשכ"ה, עמ' 236), שהקערות והכפות הן כלי הגשה סמליים למזון שמונח בביכול לפני ה', והקשות והמנקיות הם כלים שנועדו לניסוך, כפי שמרמזים שורשי המילים וכפי שמשמע מסוף הפסוק: 'אשר יסך בהן'.

6 תואר בפרשת 'תצוה', שם' ל:א-ה, ופרטיו נשנו בפרשתנו (שם' לז:כה-כח).

7 ונקבע בהלכה: "מזבח שנעקר מקטירין הקטורת במקומו" (רמב"ם, הלכות תמידים ומוספין ג, ב).

היו עדים למבני הפאר שנבנו לכבוד המלכים הפרעונים במשך דורות רבים.

הדום רגליו של השליט היה תמיד בנוי כך שיגביהנו מעל כל בני התמותה האחרים, כפי שעולה גם מדברי פרעה ליוסף: "אתה תהיה על ביתי ועל פיד ישק כל עמי, רק הפסא אגדל ממך" (בר' מא:מ).¹⁴ לעומת זאת, הדום רגלי ה' כה צנוע, שלבנייתו משתמשים בחצאי מידות: "אמתיים וחצי ארפו ואמה וחצי רחבו ואמה וחצי קמתו" (שם' כה:י).

ברור ששולחנות המלכים היו רחבים ועליהם נערכו מעדנים רבים שיערבו לחיך של אניני הטעם המפונקים. לכן, בניגוד לכך, נקבעו לשולחן העומד לפני ה' מידות צנועות, אף שאינן מתאימות לשפע שא-לוהים נותן לעמו.¹⁵

גם מיקום המנורה במשכן מפתיע. יעילותה של מנורה נקבעת לפי המקום שבו היא מונחת בחלל החדר, ובמשכן היא מוצבת בצד דרום של אוהל מועד, לא במרכזו.¹⁶ בניגוד למה שהיינו מצפים מגוף התאורה היחיד בסביבה. המסר הוא שאין ה' צריך לאורה, וכדי לא לקלקל את המסר הזה לא נתפרש בתורה גובה המנורה, בניגוד לנאמר על הארון, על השולחן ועל מזבח הקטורת, ורק בברייתא של מלאכת המשכן נאמר: "גופה של מנורה שמונה עשר טפחים" (פרק י).

בנוסף, הפירוט של מידות המשכן וכליו מזכיר את הפירוט של מידות התיבה שניתנו לנוח כדי שייצאל מן המבול, בה בשעה שלא ניתנו לו הוראות איך לאוורר אותה, להכניס אור לתוכה, או איך לאפשר את התנועה בשלוש קומותיה. בכל הנושאים הללו היה על נוח לפתור את הבעיות בעצמו. אך אילו הייתה לנוח יד חופשית לבנות את אמצעי ההצלה שלו, קרוב לוודאי שהיה בונה ספינה שניתנת לשליטה ולניווט, כפי שעושה נוח הבבלי בסיפורים ממסופוטמיה, ולא מבנה דמוי קורה שמטלטל חסר אונים וחסר הכוונה במים הסוערים. הנה כי כן, גם בבניית המשכן וגם בבניית התיבה האדם לומד לדעת: "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם ה', כי גבהו שמים מארץ פן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם" (יש' נח:ח-ט).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון

עורכת לשון: רחל הכהן שיף

"בד בבד יהיה"? לסמים שנזכרו פעמיים? ללבונה שנזכרת לאחרונה? ומי היא "אותה" שתהיה קטורת: "ועשית אתה קטרת"?⁸

ראינו שהתיאור המפורט של ארבעת הכלים המרכזיים במשכן לוקה בחסר, ותמיד הדבר נוגע לתפקיד המרכזי של הכלי. הארון לא נועד להיות רק כלי אחסון ללוחות, אלא מטרתו המוצהרת היא: "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת מבין שני הכרובים אשר על ארון העדת את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל" (שם' כה:כב). לכן הארון מתפרש כהדום רגלי ה', ואחד מכינויי ה' הוא: "יושב הכרובים".¹⁰ אך איננו יודעים מה הם הכרובים ומהי המידה של המקום שממנו ידבר ה' "מבין שני הכרובים". גם בתיאור השולחן ראינו, שאין הכתוב מדריכנו כיצד נשים עליו את שתים עשרה הכיכרות של לחם הפנים. כמו כן, אין הנחייה באשר למנורה; מהו הגובה שישפיע באופן המיטבי על הפצת אורה, והכנת הקטורת כלל אינה ברורה. יהיה צורך בתורה שבעל פה כדי להשלים את הידע על כל הכלים.

לכן לא ייפלא, שהיה צורך להראות למשה לא רק את המנורה, אלא את המשכן ואת כל כליו, כפי שנאמר כמה פעמים: "כָּל אֲשֶׁר אָנִי מֵרָאָה אוֹתְךָ אֶת תְּבִנֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת תְּבִנֹת כָּל כְּלָיו וְכֵן תַּעֲשֶׂה" (שם' כה:ט); "וּרְאָה וַעֲשֶׂה בְּתִבְנִיתָם אֲשֶׁר אֶתָּה מֵרָאָה בְּהָר" (שם' כה:מ = כלי המנורה); "והקמת את המִשְׁכָּן כַּמִּשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הֵרָאִיתִי בְּהָר" (כו:ל).¹¹

אם כך נשאלת השאלה, מדוע פירטה התורה את מידות המשכן וכליו, כאשר העיקר חסר בתיאור. היה אפשר להסתפק באמירות כלליות לעשות משכן, ארון, שולחן ומנורה, כפי שיראה ה' במראה למשה? התמיהה גדולה כפליים, שכן התורה חוזרת ומפרטת את המידות הללו גם בשעת הביצוע, בפרשתנו (שם' פרקים לו-לח), וכאן בוודאי אפשר היה לקצר ולומר, שעשו כאשר ציווה ה' וכאשר הראה למשה!¹²

נראה שהמדרש¹³ יעזור לנו לענות על השאלה ששאלנו:

ר' יודה בר סימון בשם ר' יוחנן: שלושה דברים שמע משה מפי הגבורה ונבהל ונרתע לאחריו. בשעה שאמר לו: "ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" (שם' כה:ח), אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם! "הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה" וכו' (מל"א ח:ז), ואתה אמרת "ועשו לי מקדש"? אמר לו הקב"ה: משה, לא כשאתה סבור, אלא עשרים קרש בצפון ועשרים קרש בדרום, שמונה במערב, ואני יורד ומצמצם שכינתי ביניכם למטן; דכתיב: "ונועדתי לך שם" (שם' ל:כב).

לכאורה, אין צורך לפרט את הרובד הארצי, הפשוט, שהאומנים למיניהם יתגברו עליו בקלות, אבל ישנה אמירה עקרונית דווקא ברובד הפשוט הזה. אילו היו האומנים מקבלים הוראה לבנות ארון, שולחן ומנורה שיעמדו לפני ה', כנראה שהיו בונים כלים גדולים ומפוארים. הן ארץ מולדתם ומוצאם היא מצרים, שבה

8 כמובן קיימים בנושא זה גם ביטויים שאינם שכיחים: "בד בבד", "רקח", "רוקח", "ממלח". עלינו להניח שהעוסקים בקטורת הבינו את המונחים המקצועיים האלה. בתורה שבעל פה נוספו עוד סממני קטורת.

9 נושא הארון, הכפורת והכרובים, עם מקבילות מהמזרח הקדום והקבלות לשוניות מהשפות השמיות הקדומות, פורט בהרחבה אצל קסטור, עמ' 228-233.

10 מל"ב יט, טו; יש' לז, טז; תה' פב, ג. גם בשמו של ארון הברית מופיע השם: "יושב הכרובים": שם"א ד, ד; שם"ב ו, ב; דה"א יג, ו.

11 ה' הראה למשה אף את מזבח העולה: "נבוב לחת תעשה אתו כאשר הראה אותך בְּהָר פֶּן יַעֲשֶׂה" (שם' כז:ח). התייחסנו רק לכלים שהיו בתוך אוהל מועד, שהוא כביכול ארמון הא-ל.

12 סיכום כללי כזה מאפיין את פרק ל"ט.

13 פסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים) פסקא ב.

14 וכפי שהיה בחצרות מלכים אחרים, כמו בפרס שבו אחשוורוש מנשא את המן: "וישם את-כסאו מעל כל השרים אשר אתו" (אס' ג:א), וברור שכלא אחשוורוש גבוה מכיסאו של המן. פסלים, ציורים ותחריטים שנתגלו בתגליות ארכיאולוגיות במסופוטמיה ובמצרים ממחישים את התופעה, שבה המלך מוצג תמיד כיושב גבוה מכל אדם אחר, ורק לפני האל דמותו נמוכה.

15 שכן שתים עשרה החלות הם כנגד שבטי ישראל, ואינן מכוונות להיות מזונו של ה'.

16 לפי הברייתא של מלאכת המשכן (פרק ד), מזבח הקטורת הוא שניצב במרכז אוהל מועד: "ומזבח הזהב היה נתון בתוך הבית וחולק את הבית מחציו לפניו".